

UZBEKISTAN

LANGUAGE & CULTURE

ISSN 2181-922X

O'ZBEKISTON:
TIL VA MADANIYAT

Adabiyotshunoslik

2025 Vol. 1 (2)

www.literature.tsuull.uz

ISSN 2181-922X

O'ZBEKISTON:

TIL VA MADANIYAT

ADABIYOTSHUNOSLIK

2025 Vol. 1 (2)

www.literature.tsuull.uz

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti

Bosh muharrir: Shuhrat Sirojiddinov

Bosh muharrir o'rinbosarlari: Nurboy Jabborov
Bahodir Karimov

Mas'ul kotib: Sohiba Madirimova

Tahrir kengashi

Nusratulla Jumaxo'ja, Iqboloy Adizova, Abdulla Ulug'ov, Dilnavoz Yusupova, Islom Yoqubov, Qo'ldosh Pardayev, Umida Rasulova, Akrom Dehqonov, Olim To'laboyev, Tozagul Matyoqubova, Shermuhammad Amonov, Shahlo Hojiyeva, Orzigul Hamroyeva, Ilyos Ismoilov, Sohiba Umarova, Gulbahor Ashurova, Ilhom Sayitqulov, Gulzoda Soatova, Dildora Rahmonova, Zilola Shukurova, Furqat To'xtamurodov, Sarvinoz Rasulova.

Jurnal haqida ma'lumot

“Adabiyotshunoslik” – “O'zbekiston: til va madaniyat” jurnalining adabiyotshunoslik yo'nalishidagi seriyasi bo'lib, yilda to'rt marta nashr etiladi.

Jurnalning **“Adabiyotshunoslik”** seriyasida o'zbek va jahon adabiyoti tarixi, xalq og'zaki ijodi, adabiyot nazariyasi, o'zbek mumtoz adabiyotining qo'lyozma manbalari va matnshunoslik muammolari, jadidchilik va jadid adabiyoti, zamonaviy adabiy jarayon, adabiy tanqid hamda qiyosiy adabiyotshunoslik yo'nalishidagi eng yangi tadqiqotlar e'lon qilinadi. O'zbek va jahon adabiyotshunosligi erishgan so'nggi yutuqlari aks etgan ilmiy maqolalarni nashr etishga alohida diqqat qaratiladi. Maqolalarning ilmiy saviyasi va tahliliy quvvati yuqori bo'lishiga e'tibor beriladi.

“Adabiyotshunoslik” seriyasida O'zbekiston va xorijiy davlatlarning e'tirof etilgan atoqli olimlari, oliy o'quv yurtlari professor-o'qituvchilari, doktorantlar, mustaqil izlanuvchilar hamda magistrantlarning ilmiy maqolalari nashr etiladi.

“Adabiyotshunoslik” seriyasi 2022-yil yanvar oyidan chiqq boshlagan.

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti.

O'zbekiston, Toshkent, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos Hojib ko'chasi, 103.

Email: adabiyotshunoslik2022@gmail.com

Website: www.uzlc.navoiy-uni.uz

www.literature.tsuull.uz

MUNDARIJA

MUMTOZ ADABIYOT TARIXI

Dilnavoz Yusupova Samarqand shahri ikki buyuk siymo talqinida	5
Sohiba Umarova Sa'diy Xorazmiy devoni nusxalari va janrlar tarkibi	16
Olimjon Abdullayev Balog'at ilmi rivojida arab shariatining o'rni.....	27
Muattar Axmedova O'rta Osiyoda agiografik asarlarning o'rganilishi	47
Asadullojon Aminjonov Sharq adabiy merosida tafsir ilmining shakllanishi, metodologiyasi va yurtimizda yetishib chiqqan soha yetakchilari	58
Xafiza Abduraimova Alisher Navoiy g'azaliyotida Xizr va Masih obrazlari talqini	75
Sarvinoz Qurbonova Nodim Namangoniyning poetik mahorati	88
Dilnavoz Sattorova Sa'diy lirikasi kiritilgan to'plam-bayozlar tavsifi	102
Firuza Ibragimova "Devoni Faqiriy Xorazmiy" qo'lyozma devonining dastxat nusxasi ...	117
Dilafroz Bozorboyeva Pahlavonquli Ravnaq hayoti va lirik merosi	130
Mahliyo Rasulova "Hayrat ul-abror" dostoni hikoyatlaridagi tasavvufiy mazmunning badiiy talqini	141
Rayhon Norqulova "Yo'qotganlarim va topganlarim" asarida ustozlar yodi	151
Charos Kuvondikova Furqat ijodining o'rganilishi haqida ba'zi mulohazalar	160

ZAMONAVIY ADABIYOT MUAMMOLARI

Abdulla Ulug'ov Adabiy qahramon – insonning adabiyotdagi obrazi	168
---	-----

Sitorabonu Ataullayeva

Abdulla Qahhor va Ketrin Mensfild hikoyalarida ruhiyat va tabiat tasviri202

Dilnoza Sayfullayeva

“Sariq devning o‘limi” romanidagi obrazlarning biografik asosi214

Umida Abdullayeva

Expressive Description of London and Market in Dickens’ Novel Oliver Twist224

Sharq adabiy merosida tafsir ilmining shakllanishi, metodologiyasi va yurtimizda yetishib chiqqan soha yetakchilari

Asadullojon Aminjonov¹

Abstract

Mazkur maqolada Movarounnahr tafsir maktabiga mansub yozma manbalar manbashunoslik va matnshunoslik mezonlari asosida kompleks tarzda tahlil qilinadi. Asosiy e'tibor tafsir matnlarining til strukturasi, uslubiy xususiyatlariga, kontekstual yaxlitligiga hamda metodologik yondashuvlariga qaratilgan. Tadqiqot doirasida "tafsir" atamasining lug'aviy va istilohiy mazmuni aniqlashtirilib, ularning matn shakllanishidagi semantik yuklamasi baholanadi. Zamaxshariy, Abul Lays Samarqandiy va Abul Barakat Nasafiy kabi mufassirlarning matnlari tahlil qilinib, ilmiy uslub struktura va an'anaviy bilimlarni izchil ifodalashdagi metodologik yondashuvlari tahlil qilingan. Maqolada keltirilgan ilmiy natijalar ushbu matnlarni zamonaviy filologiya, manbashunoslik va intellektual tarix doirasida o'rganish dolzarbligini ilmiy asosda tasdiqlaydi.

Kalit so'zlar: *Tafsir (lug'aviy-istilohiy), matnshunoslik, manbashunoslik, yozma meros, Movarounnahr mufassirlari, "Madorik at-Tanzil va Haqiq at-Ta'vil", tafsir metodologiyasi, til struktura, kontekstual yondashuv, ilmiy uslub.*

Kirish

Sharq adabiy va ilmiy tafakkuri tarixi o'z ichiga ko'p qatlamli matnlar, fikrlar, nazariyalar va uslublarni jamlagan murakkab manzara sifatida qaraladi. Ayniqsa, Markaziy Osiyo ilmiy merosi asrlar davomida shakllangan falsafiy, tilshunoslik, mantiq, fiqh, kalom, adabiyot, tarix va tafsirga oid matnlar orqali o'ziga xos maktab va an'analarni vujudga keltirgan. Bu matnlar, ularning tili, mazmuni va tuzilishi faqat mazkur davr intellektual tafakkurining mahsuli bo'lib qolmay, balki ular orqali jamiyatdagi ijtimoiy ong,

¹ Aminjonov Asadullojon Qudratillo o'g'li – Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti tayanch doktoranti.

E-pochta: asadullohqudrotulloh@gmail.com

ORCID ID: 0009-0003-2400-4639

Iqtibos uchun: Aminjonov A. "Sharq adabiy merosida tafsir ilmining shakllanishi, metodologiyasi va yurtimizda yetishib chiqqan soha yetakchilari". *O'zbekiston: til va madaniyat*. 2025, 1 (2): 58-74.

DOI: 10.52773/tsuull.uzlc.2025.1.2/AGGC8030

ilmiy metod, madaniy kod va g'oyaviy yo'nalishlar haqida ham chuqur tasavvur hosil qilish mumkin.

Tadqiqot obyekti bo'lgan manbalar orasida Movarounnahr hududida yaratilgan tafsir matnlari alohida o'ringa ega. Bunday matnlarning shakllanishi, uslubiy xususiyatlari, zamonaviy filologiya mezonlari asosida o'rganilishi, ularning tarixiy va mintaqaviy kontekst bilan uyg'unligi hozirgi manbashunoslik va matnshunoslik tadqiqotlari uchun dolzarb yo'nalish hisoblanadi. Ayniqsa, Zamaxshariy, Abul Lays Samarqandiy, Abul Barakat Nasafiy kabi mutafakkirlarning matnlarida nafaqat bayon darajasi, balki tahliliy uslub, til tuzilmalari, muqoyasali yondashuvlar, intellektual pozitsiyalar va tarixiy qatlamlar mujassamdir.

Ushbu maqolada Sharq ilmiy an'analarning tarkibiy qismi bo'lgan tafsirga oid matnlar lingvistik, nazariy va metodologik nuqtayi nazardan ko'rib chiqiladi. Asosiy e'tibor Movarounnahr ilmiy muhitida shakllangan tafsir matnlarining tarkibiy strukturasi, ularning ilmiy uslubi, kontekstual zamiridagi g'oya va metodik yechimlarga, shuningdek, bunday matnlarning manbashunoslik jihatidan qadriyat sifatida baholanishiga qaratiladi. "Madorikut-tanzil va haqiqut-ta'vil" matni kabi nodir asarlarning shakllanish sabablari, tuzilish mantig'i va ilmiy-ma'naviy ahamiyati hozirgi filologik tadqiqotlar nuqtayi nazaridan tahlil etiladi.

Asosiy qism

Dastlabki vahiydan boshlab yigirma uch yil davomida nozil qilingan Qur'oni karim 114 suraga ajratilgan bo'lib, bu taqsimot Muhammad payg'ambar tomonidan belgilangani ma'lum. Qur'onning sura, juz' va pora shaklidagi tuzilishi haqida mufassir Abul Barakat Nasafiy quyidagicha izoh beradi: "Qur'oni karimning bu tarzda bo'linishi xotirada saqlash uchun ko'plab yengilliklar yaratadi. Masalan, o'quvchi biror surani yoki ma'lum bo'limni yod olgach, bosqichma-bosqich boshqa qismlarni ham eslab qolishga harakat qiladi. Natijada o'rganish davomiyligi ta'minlanadi. Har bir bosqich muvaffaqiyati esa qalbda ruhiy ko'tarinkilik, faxr hissi uyg'otadi va bu holat o'quvchini davomli yod olishga rag'batlantiradi" [Abul barakat № 2583/I. – 1b].

Oyatlarni tushuntirish va tafsir qilish masalasi muqaddas matn nozil bo'lgan ilk davrlardan boshlab doimiy ahamiyatga ega bo'lib kelgan. Shu sababli, avvalo, Muhammad payg'ambar o'zlari oyatlarga sharh berganlar. Keyinchalik esa, ushbu vazifani sahobalar, tobe'inlar, ularning izdosh mufassirlari davom ettirgan. Dastlab

bu faoliyat mustaqil ilmiy yo'nalish sifatida emas, balki hadis ilmi tarkibida rivojlangan bo'lsa-da, vaqt o'tishi bilan alohida ilm sifatida shakllangan.

Tafsir ilohiy matnni tushuntirishga xizmat qilgan asosiy soha bo'lganligi sababli, uning o'rni diniy-ilmiy bilimlar tizimida doimo yuksak baholangan. Turli davrlarda bu fanga faqat mufassirlar emas, balki mutakallimlar, fiqhshunoslar, hadis ilmi vakillari ham chuqur e'tibor qaratgan. Bugungi zamonaviy ilmiy tadqiqotlarda ham ushbu fan tarmog'i asosiy tahlil obyektlaridan biri sifatida qamrab olinmoqda.

Tafsir ilmining lug'aviy va istilohiy ma'nolari:

Tafsir تفسير so'zi "fasara" فسر fe'lining o'zagidan olingan bo'lib, lug'atda "izohlamog'", "bayon etmog'", "yoritmog'" ma'nolarini beradi [Luvays 1986, 583].

والتفسير - كشف المراد عن اللفظ المشكل

Ma'nosi: "Tafsir – mushkul lafzlarning ma'nolarini ochish" [Fayruzobodiy 1993, 361].

Abu Hayyon rahimahulloh "Bahrul-Muhit" kitobida aytadilar: ويطلق التفسير أيضاً على التعرية للإنطلاق، تقول: فسرتُ الفرسَ: عرَّيته لِيَنْطَلِقَ فِي حَضْرِهِ، وَهُوَ رَاجِعٌ لِمَعْنَى الْكَشْفِ

Ma'nosi: "Va yana tafsir – التعرية للإنطلاق – ma'nosida keladi, aytasanki: فسرتُ الفرسَ: عرَّيته لِيَنْطَلِقَ فِي حَضْرِهِ - Otni o'z chegarasida yugurishi uchun yalang'ochladim. Va bu yerda - الكشف - ya'ni "ochishlik" ma'nosiga dalolat qilmoqda" [Abu Hayyon 1992, 13]. Bundan ma'lum bo'ladiki, tafsir lug'at jihatidan ikki xil ma'noni anglatadi. 1. Aqlga sig'adigan ma'nolarni ochish. 2. Hissiy narsalarni ochish. Ammo birinchi ma'nosi ikkinchi ma'nosiga qaraganda ko'proq ishlatiladi.

Tafsir istilohda: istilohda "tafsir" Qur'ondan ko'zlangan maqsadni inson o'z aqli darajasida ushunib, boshqalarga ham tushuntirib berishi, deb ta'riflangan. [Обидов 2004, 64].

Qur'oni karimni talqin qilishda ikki asosiy yondashuv – naqliy va aqliy tafsir yo'nalishlari shakllangan. Oyatlarni boshqa oyatlar orqali, sunnat asosida, shuningdek, sahobalar va tobe'inlar rivoyatlariga tayanib izohlash - naqliy tafsir doirasiga kiradi. Ushbu yo'nalishda yaratilgan mashhur asarlar sirasiga Ibn Jarir Tabariy (224/839–311/923) tomonidan yozilgan "al-Jami' al-bayan fi tafsir al-Qur'an", Imom Moturidiy qalamiga mansub "Ta'vilat al-Qur'an" hamda Abu Lays Samarqandiy (vaf. 373/983–984 y.)ning "Bahr al-'ulum" nomli tafsiri kiradi.

Tafsir faoliyatining tarixiy taraqqiyotiga nazar solganda,

dastlabki bosqichlarda bu sohaga hadis ilmi doirasida qaralgan bo'lsa-da, keyinchalik u mustaqil ilmiy yo'nalishga aylangan. Vaqt o'tishi bilan tafsir matnlariga shubhali rivoyatlarning aralashuvi, turli fanlar – kalom, fiqh, nahv, mantiq kabi yo'nalishlarning ta'siri kuchaygani kuzatiladi. Xususan, tafsirning aqliy asosda olib borilishi XII-XIII asrlardan boshlab keng yoyila boshlagan. Bu holat o'sha davrda mantiqiy va tafakkuriy fanlarning ravnaq topganidan dalolat beradi, shu bilan birga, turli nazariy qarama-qarshiliklarda aqliy dalillarning qo'llanilishiga sabab bo'lgan. Mazkur tafsirlar, ya'ni aqliy yondashuvga asoslangan izohlar VI/XII asrlar atrofidan boshlab kitobiy shaklda mustahkamlanib, turli ilmiy yo'nalishlar asosida tasnif qilingan. Ba'zi asarlarda nahv ilmi asosiy o'rinni egallagan bo'lsa, boshqalarida kalom, mantiq, falsafa, tarix yoki hatto isroiliylarga oid tafsilotlar muhim o'rin egallagan. Shunga qaramay, bu tafsirlarning barchasi ilmiy mezonlarga mos tarzda yozilgan va ruxsat etilgan aqliy tafsirlar sifatida qabul qilingan.

Ushbu doiradagi eng e'tiborli asarlar sirasiga quyidagilar kiradi: Abul Barakot Nasafiyning "Madorikut-tanzil va haqo'iq at-ta'vil, Zamaxshariyning "al-Kashshof" asari arab tili va balog'at ilmidagi yuksak salohiyati bilan alohida ajralib turadi.

Ushbu asarlar ichida ayniqsa Abul Barakot Nasafiy tomonidan yaratilgan "Madarikut-anzil" aqliy tafsir yo'nalishining yuksak namunasi sifatida baholanadi. Ma'lumki, islom ilmiy an'analari, xususan, manbashunoslikda Qur'on tafsiri bilan shug'ullangan allomalar hayoti va ijodini o'rganishga bag'ishlangan maxsus adabiyotlar shakllangan. Ular orasida mufasssirlarning tarjimai holi, ilmiy yo'nalishi va tafsiriy merosini bayon qiluvchi "Tabaqot al-mufasssirin" turkumidagi asarlar muhim o'rin tutadi. Ushbu adabiy an'ananing ilk bosqichlarida tafsir ilmi vakillari boshqa diniy-ilmiy soha mutaxassislari bilan bir qatorda umumiy shaklda eslatib o'tilgan bo'lsa-da, vaqt o'tishi bilan ular alohida guruh sifatida ajratib ko'rsatilgan.

Xususan, hijriy X asrga kelib, mufasssirlarga bag'ishlangan mustaqil tabaqot asarlari paydo bo'la boshladi. Ana shunday asarlarning eng mashhurlaridan biri – Jalololiddin Suyutiy tomonidan yozilgan "Tabaqot al-mufasssirin" bo'lib, unda 136 nafar mufasssirning hayoti, ilmiy maktabi, asarlari va tafsiriy qarashlariga oid muhim ma'lumotlar jamlangan. Mazkur manba tafsir ilmi tarixini bosqichma-bosqich o'rganishda, tafsir maktablarining shakllanishi va mufasssirlar orasidagi ilmiy meros uzviyligini tadqiq etishda asosiy qo'llanmalardan biri hisoblanadi. Suyutiy mufasssirlarni

quyidagi to'rt jamoaga bo'lgan:

- Sahoba, tobe'in va taba'a tobe'inlardan iborat mufassirlar;
- Muhaddislardan iborat mufassirlar. Yuqoridagi ikki jamoa mufassirlari faqihlar to'g'risidagi kitoblarda ham zikr etilgan;
- Ahli sunna val jamoa e'tiqodidagi qolgan mufassirlar jamoasi. Ular o'z tafsirlarida ta'vil, kalom, nahv, lug'at kabi ilmlardan foydalanganlar. Hozirda ushbu mufassirlar jamoasi keng tarqalgan;
- Mo'tazila, shia va shu singari ahli sunnadan boshqa e'tiqodda bo'lganlar toifasi.

Shuni aytish mumkinki, Movarounnahrda islom dinining tarqalishiga qadar ham ilm-fan taraqqiy topgan, olim va savodxon kishilar ko'p bo'lgan. Mintaqaga islom dini kirganidan keyin esa, u yirik ilmiy markazga aylangan. Bunga asosiy sabab sifatida mahalliy aholining qadimdan ilm-u ma'rifatli, madaniyatli bo'lgani va shu sababdan yangi din aholi tomonidan katta to'siqsiz qabul qilinib, ziyoliy qatlamlarning mazkur dinni ilm darajasida yuqori cho'qqilarga olib chiqqanlarini ko'rsatish mumkin. Mashhur olim Ibn Xaldun (732/1332-784/1382) ham ushbu fikrni ta'kidlab, bu yerda ilmli kishilarning ko'p bo'lishi islom madaniyati va bilimlarining tez taraqqiy etishiga xizmat qilganini aytadi. Tez orada Movarounnahrda ilm maskanlari shakllangan, allomalar, qomusiy olimlar yetishib chiqqan boshlagan, islomga oid barcha ilmlar qatori tafsir ilmi ham rivoj topgan. Hatto, aholining oyatlarni tezroq tushunishlari uchun ba'zan tarjimalarga ham ruxsat berilgan [Муминов 2007, 222].

Movarounnahr hududida diniy tafakkur taraqqiyoti Qur'on va tafsir ilmlarining shakllanishi va kengayishiga zamin yaratgan. Ushbu hududda Qur'oni karimni izohlashga oid dastlabki manbalar sifatida Imom Buxoriy, Imom Termiziy va Dorimiy singari muhaddislarning hadis to'plamlarini eslatish mumkin. Bu to'plamlarda Qur'on oyatlarining talqini berilgan va tafsirga bag'ishlangan alohida boblar mavjud bo'lgan. Suyutiy tafsir tarixini tasniflar ekan, mufassirlarni to'rt guruhga ajratgan bo'lib, ikkinchi toifani hadis ilmi bilan shug'ullangan mufassirlar, ya'ni muhaddis-mufassirlar sifatida qayd etadi. Ularning ba'zisi tafsirga bag'ishlangan maxsus kitoblar yaratmagan bo'lsa-da, hadis to'plamlarida tafsir boblarini alohida ajratgani sababli, ularni Movarounnahrda ilk mufassirlar doirasiga kiritish mumkin.

VIII asrdan boshlab hanafiylik mazhabi bu hududda tobora keng tarqalib, mustahkam mafkuraviy o'rnini egallay boshladi. Bu jarayon hanafiylik maktabining asoschilaridan biri, ya'ni Imom Abu Hanifaning shogirdi Muhammad Shayboniy orqali Movarounnahrda

yetib kelgan. Shu bois bu mintaqada yetishib chiqqan mufassirlar, asosan, hanafiy yondashuvi asosida tafsir yaratganlar.

Movarounnahr mufassirlarining aksari hanafiy mazhabiga mansubligi alohida qayd etilishi zarur. Bu holat nafaqat fiqhiy qarashlarda, balki tafsir metodikasida ham o'z aksini topgan. Mintaqa allomalari tomonidan yaratilgan tafsiriy meroslar hanafiylik asoslarini yanada mustahkamlagan va bu ilmiy yo'nalishga kuchli ta'sir ko'rsatgan. Shunday qilib, tafsir ilmi Movarounnahrda nafaqat diniy tafakkur, balki fiqhiy maktablarning shakllanishi bilan ham uzviy bog'liq holda taraqqiy etgan.

Movarounnahrda tafsir ilmining rivoj topganini mahalliy mufassirlarning ilmiy merosi ham isbotlaydi. Bulardan biri "Muhaddislar sultoni" unvoniga sazovor bo'lgan Abu Abdullo Muhammad ibn Ismoil Buxoriy (194/810-256/870)dir. U nafaqat hadisda, balki tafsir sohasida ham shuhrat qozongan. Uning mashhur "al-Jome as-Sahih" ("Sahih hadislar to'plami") asaridan oldin yozilgan "at-Tafsir al-kabir" ("Katta tafsir") kitobi bo'lgan, lekin ushbu kitob bizgacha yetib kelmagan [Уваров 2001, 98-99].

Tafsirning ilmiy yo'nalishlaridan biri bo'lgan aqliy tafsirda esa tafsirchi tomonidan tanqidiy fikrlash, tilshunoslik, qiroat ilmi, mantiq va ijtihodiy yondashuvlar keng qo'llaniladi. Bunday metodikani yaqqol namoyon qilgan mufassirlardan biri Zamaxshariydir. Uning "al-Kashshof" asari arab tili va balog'at asosida tahlilga qurilgan bo'lib, unda oyatlar grammatik, sintaktik va semantik nuqtayi nazardan batafsil sharh etiladi. Zamaxshariy tafsirda avvalo lug'aviy tahlilni ilgari suradi, keyin yetti turdagi qiroatlardan foydalanib, zaif qiroatlarni aniqlaydi va o'qish farqlari asosida ma'no tafovutlarini ko'rsatadi. Tafsir davomida u ko'plab savollar berib, ularga o'zi javob qaytarish uslubini qo'llaydi bu esa tafsirga dialektik ohang bag'ishlaydi va o'quvchining mantiqiy tafakkurini faollashtiradi.

Islom tafsir an'anasi doirasida Qur'on ma'nolarining noto'g'ri talqinlardan himoya qilinishi ham dolzarb masalalardan biri sanaladi. Muhammad alayhissalomning vafotidan so'ng Qur'onni to'g'ri talqin qilish, uning mazmunini saqlab qolish mas'uliyati butun ummat zimmasiga yuklatilgan. Shundan kelib chiqib, tafsir ilmi bilan shug'ullanuvchi shaxsda zarur ilmiy va axloqiy mezonlar mavjud bo'lishi lozimligi ta'kidlab kelinadi. Bunday mezonlar orasida tafsirchining Qur'on tilini chuqur bilishi, hadis ilmini egallagani, fiqhiy masalalarga xabardorligi, kalomiy tafakkurga ega bo'lishi va tarixiy-madaniy kontekstni tushuna olishi kabilar alohida o'rin tutadi. Ana shundagina tafsir amaliyoti ilmiy asoslangan, ishonchli

va kontekstga mos shaklda amalga oshiriladi.

Qur'oni karimni sharhlashdek mas'uliyatli vazifa faqat chuqur ilmiy tayyorgarlikka ega bo'lgan shaxslargagina ishonib topshirilishi mumkin. Tarixiy manbalar, tafsir uslubiyoti bo'yicha yaratilgan qo'llanmalar va mutaqqaddim ulamolar ta'limotiga ko'ra, mufasssirlilik uchun bir nechta fundamental shartlar mavjud. Quyida ushbu mezonlarning asosiylari keltiriladi:

1. Aqidaviy barqarorlik (sof e'tiqod): tafsir bilan shug'ullanuvchi shaxs e'tiqod nuqtayi nazaridan mo'tadil va mutaqqobil yo'nalishda bo'lishi zarur. Ayniqsa, ahl as-sunna val-jamoa aqidaviy tizimiga muvofiq e'tiqodda bo'lish muhim mezon sifatida qaraladi. Chunki e'tiqodiy og'ishlar tafsir jarayonida subyektiv talqinlar paydo bo'lishiga sabab bo'lishi mumkin.

2. Hissiy yoki mafkuraviy tarafkashlikdan xoli bo'lish: tafsirchi har qanday g'arazli niyat, shaxsiy manfaat, mazhabiy tarafkashlik yoki siyosiy motivlardan mutlaqo yiroq turishi kerak. Aks holda, Qur'onning muqaddas mazmuni noxolis talqinga uchrashi xavfi yuzaga keladi.

3. Arab tilini mukammal darajada bilish: Qur'on arab tilida nozil bo'lgani bois, ushbu tilda nafaqat erkin o'qiy olish, balki nahv, sarf, balog'at, bayon, badi' va maoniy kabi sohalarda ham yetarli bilimga ega bo'lish zarur. Tafsirchilikda tilshunoslik saviyasi talqinning asosiy mezonlaridan biridir.

4. Qur'on bilan bog'liq maxsus ilmlarni egallagan bo'lish: tafsir ilmi bilan shug'ullanish uchun qiroatlar, nuzul sabablari, nosihmansuh, umum va xos, muhkam va mutashobih kabi Qur'onshunoslik fanlari bo'yicha bilim talab etiladi. Ushbu fanlar Qur'onning ichki tuzilmasini anglash va tartibli sharh berishda zarur asosdir.

5. Oyatni Qur'onning o'zida tafsir qilish: bir oyatning ma'nosi Qur'onning boshqa joylarida kengroq yoki tafsilotli tarzda bayon qilingan bo'lishi mumkin. Shu bois, tafsirni oyatni oyat bilan talqin qilish usuli ustuvor hisoblanadi.

6. Sunnatga tayanilgan tafsir: Muhammad alayhissalomning hadis va sunnatlari Qur'on oyatlarining sharhi sifatida muhim ahamiyat kasb etadi. Tafsirchi Qur'onni izohlar ekan, sunniy an'anaga asoslangan ishonchli hadis manbalariga tayanuvchan bo'lishi shart.

7. Sahobalarning ta'rif va talqinlariga murojaat qilish: agar oyat ma'nosining ochiqlanishi Qur'on yoki sunnat asosida aniqlanmasa, sahobalarning talqinlariga murojaat qilish maqbul hisoblanadi. Chunki ular Qur'onning nozil bo'lish jarayonining bevosita guvohlari bo'lgan va mazmuniy kontekstni to'g'ri anglaganlar.

8. Tobe'inlarning tafsiriy qarashlariga murojaat: sahobalarning izdoshlari tobe'inlar tafsir ilmidagi ikkinchi avlod sifatida tan olinadi. Ular tafsirda sahobalar metodologiyasini davom ettirganlar va ilmiy ishonchlilik darajasi yuqori hisoblanadi.

9. Tafakkur salohiyatining kuchliligi (o'tkir fahm): mufassir faqat mavjud ma'lumotlarni takrorlovchi emas, balki ular orasidagi munosabatlarni tahlil qiluvchi, shariatning umumiy ruhiga muvofiq ma'nolarni tanlay oladigan tafakkur darajasiga ega bo'lishi kerak.

Ushbu shartlar tafsir faoliyatini ilmiy mezon asosida olib borishning asosiy garovidir. Shu mezonlarga javob beradigan shaxsning Qur'onni sharhlashdagi mas'uliyati chuqur anglangan, metodik jihatdan tayyor, bilimli mutaxassis bo'lishi kutiladi. Ilmiy manbalarda ta'kidlanganidek, tafsir faqat bilim emas, balki ma'naviy intizom va ilmiy odobni ham talab etadi.

Mavarounnahrda yetishib chiqqan tafsir ulamolari

1. Zamaxshariy - Abu al-Qosim Mahmud ibn Umar ibn Muhammad ibn Umar al-Xorazmiy, al-Imom al-Hanafiy, Mu'taziliy - hijriy 467-yilda (milodiy 1075-yil) Xorazmning Zamaxshar qishlog'ida tavallud topgan. U ilmiy doiralarda "Jarulloh" (Zamaxshariy Makkaga safar qilgan. Ka'baga yaqin joyda bip necha yil istiqomat qilgani uchun "Jorulloh" (Allohning qo'shnisi) laqabi bilan mashhur bo'lgan) laqabi bilan mashhur bo'lgan. Zamaxshariyning ilk ustozlaridan biri zamonasining bilimdon shaxslaridan sanalgan otasi bo'lgan. U ilm olishni dastlab Xorazmda boshlab, so'ng Buxoroda davom ettirgan, keyinchalik esa Bag'dodda yetuk mutaxassislar huzurida chuqur ta'lim olgan. Shuningdek, u bir necha bor Xuroson vohasiga safar qilgan. Qayerda bo'lmasin, u ilm ahli tomonidan hurmat bilan kutib olingan, atrofida shogirdlar jam bo'lgan. U bilan bahsga kirishganlarning barchasi oxir-oqibat uning ilmiy salohiyatini tan olgan. Ana shu tarzda, Zamaxshariyning obro'si keng yoyilib, zamonasining eng mashhur allomalaridan biriga aylangan.

U mutaxassislik jihatidan faqat tafsir sohasida emas, balki arab tili va adabiyoti, lug'at, hadis ilmi, fiqh va kalom yo'nalishlarida ham muhim asarlar yaratgan. Tafsir sohasidagi eng mashhur asari - "al-Kashshof" bo'lib, bu asar Qur'on oyatlarining lug'aviy, balog'iy va grammatik jihatdan tahliliga asoslanadi. Nahv ilmi bo'yicha "al-Mufassal", lug'at sohasida esa "Asos al-balog'a" asarlari mashhurdir.

Zamaxshariy aqidaviy jihatdan mo'taziliy qarashlarga mansub bo'lganini yashirmagan, balki ochiqchasiga e'tirof etgan.

Rivoyatlarga ko'ra, u birovning huzuriga kirishdan oldin eshik oldidagi xodimga: "Abu al-Qosim al-Mu'taziliy kelganini ayt" – deb uqtirgan.

Zamaxshariy hijriy 538-yilda (milodiy 1144-yil) Makkadan qaytganidan so'ng, Xorazmning Jurjoniyya qishlog'ida vafot etgan. Uning "al-Kashshof" asarini yozish jarayonida ichki ikkilanmalar bo'lgani, muallif tomonidan tafsir muqaddimasida tilga olingan. Shunga qaramay, ushbu tafsir nafaqat tilshunoslik va balog'at, balki Qur'onning nazmiy qurilishi va mazmuniy jihatlarining chuqur tahliliga asoslanganligi bilan ajralib turadi.

"Al-Kashshof" asari har jihatdan mo'tabar tafsirlar sirasiga kiradi. Har bir oyatdagi nazm, lafz, ma'no va balog'at uslubini ilg'ashda muallifning lug'aviy saviyasi, adabiy bilimlari, arab she'riyoti va til me'yorlarini chuqur egallagani seziladi.

Zamaxshariy mufasssirlilik faoliyati uchun zarur bo'lgan barcha ilmiy vositalarni o'zida jamlab, ulkan tafsiriy mehnat mahsuli bo'lmish o'zining mashhur tafsirini yozib tamomlagan va uni keng jamoatchilik e'tiboriga taqdim etgan. U mazkur tafsirning ilmiy, uslubiy va metodik jihatdan mukammalligini, u turli ilm sohalari vakillari tomonidan ijobiy qarshi olinganini anglagach, bu muvaffaqiyatni Yaratganning ne'mati va inoyati sifatida baholab, shukrona tariqasida quyidagi g'azalni yozgan:

*Dunyoda tafsirlar sonu sanoqsiz,
Ular orasida Kashshof safodir.
Agar sen hidoyat qidirsang, o'qi!
Jahl bir kasallik, Kashshof shifodir.*

Alloma ibn Xaldun Zamaxshariyning tafsirini shunday ta'riflaydi: "Tafsirlarning balog'at, fashohat va til sohasida eng go'zal yozilgani Xorazm elidan bo'lgan Az-Zamaxshariyning "Al-Kashshof" tafsiridir. Muallif aqidada e'tizoliydir, Qur'on oyatlariga fikr bildirayotganda o'zining ana shu fosid aqidasi nuqtayi nazaridan hujjatlashadi, shuning uchun "ahli sunna" ulamolari jumhurni doim uning tuzog'idan ehtiyot bo'lishga chaqiradilar. Lekin til va balog'at ilmini bilishiga e'tiroz yo'q. Agar tolib mazohibi saniyadan voqif bo'lib, e'tiqodi mustahkam bo'lsa, u holda qarshiligimiz yo'q, "Al-Kashshof"ni mutolaa qilib, muallifning til sohasidagi san'atini, uning benazirligini ko'rib ibrat olsin. Iroq ajamlaridan bo'lgan Sharafiddin at-Toyyibiy "Al-Kashshof"ga sharh yozgan. U sharhida, Qur'on oyatlarining balog'ati mo'taziliylarning aqidasi emas, "ahli sunna" aqidasi muvofiq ekanligini isbotlagan" [Ibn Xoldun 2005, 491].

2. Nasr ibn Muhammad ibn Ahmad ibn Ibrohim Abul Lays

Samarqandiy Hanafiy tafsir, fiqh, usul (din asoslari), aqida va zuhd sohalarida ko'plab asarlar yaratgan yetuk mutafakkir, o'z davrining peshqadam allomalaridan biri hisoblanadi. U Samarqand shahrida faoliyat yuritgan va shu yerda shayxulislom maqomiga sazovor bo'lgan. Abul Lays yashagan davrda yurtimizda lug'at, tafsir, hadis, fiqh kabi diniy-ilmiy yo'nalishlar keng rivojlangan bo'lib, bu sohalar bilan mashg'ul olimlar islom dunyosida mashhur bo'lganlar.

Allomaning mashhur asarlaridan "Bahrul ulum", "Uyun al masoil", "Tanbiyh al-g'ofiliyn", "Bo'ston al-Orifiyn" kabi kitoblar bizning zamonamizgacha yetib kelgan va nashr qilingan. Tarixiy manbalarda uning tug'ilgan sanasi hijriy 301-310-yillar oralig'ida deb ko'rsatiladi. "Abul Lays" kunyasi o'z ismidan yuqori maqomda tanilgan bo'lib, u fiqhda yetuk mutaxassisligi sababli "Faqih Abul Lays" nomi bilan shuhrat qozongan. Hanafiy fiqhida erishgan martabasi beqiyos bo'lib, unga teng keladigan olim topilishi qiyin bo'lgan. Uning ismidan oldin arab tilida e'tibor ifodasi sifatida ishlatiladigan "Al" artikli qo'shilib, uni "Al-Faqih" deb atashgan. Alloma bu laqabni o'zi ham ardoqlagan. Rivoyatlarga ko'ra, u tushida Payg'ambar s.a.v.ni ko'rgan va u zot uni "Faqih" deb ataganlar. Allomaning ikkinchi mashhur laqabi "Imom al-Huda" ("To'g'ri yo'l ko'rsatuvchi imom") bo'lib, bu laqab tarixda Abu Mansur al-Moturidiyga ham nisbatan ishlatilgan.

Abul Lays as-Samarqandiy tug'ilgan va faoliyat yuritgan Samarqand shahri haqida "Bahrul ulum" tafsirining muqaddimasida quyidagicha ma'lumot keltiriladi: "Arablar uni Siron deb ataydilar. Safd vodiysining janubida joylashgan bu shahar iqlimi qulay va yirik ilmiy markaz hisoblanadi".

Samarqandiy tafsirni salaf ulamolari, sahobalar, tobe'inlar va ulardan keyin yashagan mufasssirlarning so'zlariga tayangan holda sharhlaydi. Biroq, rivoyatlarning sanadlarini faqat kam hollarda keltiradi. Bu jihatdan u ibn Jarir Tabariyga o'xshash bo'lsa-da, uning uslubida rivoyatlar ortidan boshqa isnodlar zanjirini keltirish odatiy hol emas. Faqat ayrim holatlargina bundan mustasno. Asarda ba'zan qiroatlarga va tilga oid masalalarga murojaat qilinadi. Qur'ondagi bir oyat boshqasini tushuntirib beradigan bo'lsa, u Qur'onni Qur'on bilan sharhlash metodidan foydalanadi. Tafsirda isroiliylik rivoyatlarga ham duch kelinadi. Ko'pincha, "ba'zilar shunday deydilar, boshqalar esa bunday deydilar" tarzida zikr etilgan fikrlar mavjud. U zaif rivoyatlardan ham istifoda qiladi. Ba'zi murakkab joylarda o'quvchining e'tiborini uyg'otish uchun savol-javob uslubidan foydalanadi. Qur'onda ixtilof yoki ziddiyat bor, deb

o'ylovchilar pozitsiyasiga nisbatan rad javobi beradi va ularning noto'g'ri talqinlarini muhokama asosida inkor etadi.

Ushbu tafsir o'zida juda boy ma'lumotlarni jamlagan. Unda muallif naqliy va aqliy tafsir metodlarini uyg'unlashtirgan bo'lib, tafsiurning aqliy jihatlarini asosli dalillar bilan bayon etgan bo'lsa-da, umumiy yondashuvda naqliy tafsirga ustuvorlik bergan. Shu sababli bu tafsir manbaviy asosga ega bo'lgan, ya'ni ma'sur tafsirlar sirasiga kiradi.

Manbalarda Abu Lays as-Samarqandiyning oilaviy hayoti haqida deyarli hech qanday ma'lumot uchramaydi.

3. Nasafdand yetishib chiqqan zabardast olimlardan Abul Barokat an-Nasafiy o'zining chuqur bilimi, tafsir, aqida va fiqh sahalaridagi yetuk ilmi bilan mashhur bo'lgan. U tug'ilib, yashagan davrda ilmiy, madaniy va iqtisodiy muhit ancha og'ir ahvolda edi. Chunki o'sha paytlarda Mo'g'ullar Movarounnahrni Chig'atoy ulusi tarkibida to'la boshqarayotgan va ilm-fan, madaniyat hamda iqtisodiy hayot tanazzulga uchragan edi. Shu sababli manbalarda Abul Barokat Nasafiy yashagan davr, ijtimoiy-madaniy hayot haqidagi ma'lumotlar deyarli uchramaydi. U paytda Sharq tanazzulga yuz tutgan, Mo'g'ullar ko'zga ko'ringan ziyolilar, ilm peshvolari va din ahlini o'ldirganlar. Omon qolganlar esa boshqa yurtlarga ko'chib ketganlar.

Abul Barokat Nasafiyning to'liq ismi Xofiz ad-Din Abul Barokat Abdulloh ibn Ahmad ibn Mahmud an-Nasafiy bo'lib, Muhammad Shafiq Girbonning "Al-Mavsuat al-arabiyat al-muyassara" asarida allomaning tavalludi hijriy 629-yil, milodiy 1232-yil deb ko'rsatilgan. Abul Barokat an-Nasafiy haqida ko'plab bio-bibliografik manbalarda qisqa, bir-birini takrorlovchi ma'lumotlar berilgan. Adabiyotlarda u quyidagicha tavsiflanadi: "Shayx, ulug' imom, peshqadam, alloma, yer ahlining ustoz, sunnat va farzning jonlantiruvchisi, Qur'on ma'nolarini kashf qiluvchi, ta'vilning nozik jihatlarini biluvchi, ilohiy Kalom tarjimoni, maoniy va bayon ilmlari sohibi, fiqh va usul al-fiqhning bilimdoni, aqliy va naqliy masalalarni tayanchi, din va millat himoyachisi, islom va musulmonlar yetakchisi, payg'ambarlar ilmlari merosxo'ri, yetuk mujtahid, muhaqqiq olimlarning mashhuri".

U Nasafda tug'ilgan bo'lsa-da, Buxoroda ta'lim olgan. Yoshlik davrini diniy-ilmiy muhitda o'tkazgan. Ilm talabida ko'plab mamlakatlarga safar qilgan va katta obro'-e'tibor topgan. Ilmga chuqur berilgan, siyosiy jarayonlardan yiroq bo'lgan va ilmiy doiralarda keng shuhrat qozongan.

Abul Barokat an-Nasafiyning asarlari tafsir, aqida, fiqh kabi

ilmlar doirasini qamrab oladi. Ehtimol, u asarlarida dinga oid ushbu ilmlarni keng yoritganining asosiy sababi Mo'g'ullar davridagi ushbu fanlarni qayta tiklash zarurati bo'lganidir.

Abul Barokat Nasafiyning umumiy hisobda o'n uchta ilmiy asari mavjud bo'lib, ularning barchasi bizgacha yetib kelgani aniqlangan. Bu asarlarning beshtasi fiqhga, to'rttasi kalomga, uchtasi usul al-fiqhga va bittasi tafsirga oid bo'lib, oltitasi nashr etilgan.

Abul Barokat Nasafiyning tafsir ilmiga oid eng mashhur asari – "Madorikut-tanzil va haqiqut-ta'vil" bo'lib, u musulmon olamida Qur'onga yozilgan mo'tabar tafsirlardan biri hisoblanadi. Bu asar mazmuni, uslubi va ilmlarni yoritishdagi keng qamrovi bilan muallifning boshqa asarlari orasida alohida o'rin tutadi.

Ushbu asar yaratilgan davrdan beri ilm ahli tomonidan katta e'tibor bilan o'rganilib kelmoqda, yurtimiz va xorijdagi diniy ta'lim muassasalarida darslik sifatida qo'llanilishi esa uning e'tiborli tafsirlar sirasiga kirishini tasdiqlaydi.

Tafsir yozilishining sabablari muallif tomonidan ham ochiq bayon qilingan: "Mendan yaqinlarim Qur'onni ta'vil qiluvchi, turli qiroatlar va harakat uslublari ko'rsatilgan, ahli sunna val-jamoa aqidasi muvofiq keladigan, adashganlar va bid'at ahli so'zlaridan xoli bo'lgan, malollik tug'dirmaydigan hamda tushunarsiz darajada bo'lmagan tafsir yozishimni so'rar edilar. Men dastlab ikkilandim. Nihoyat, Allohning tavfiq va inoyati ila tafsir yozishga kirishdim hamda uni oz muddat ichida yozib tamomladim. Kitobimni "Madorik at-Tanzil va Haqiq at-Ta'vil" deb nomladim. Alloh barcha ishlarni yengillashtiruvchi, xohlagan narsasini qilishga qodir va duoni tez ijobat qiluvchi zotdir" [Abul Barakat № 2583/I. – 1b].

Darhaqiqat, mazkur tafsir haddan tashqari keng bo'lmagan, lekin qisqalikdan ma'no yo'qoladigan darajada ham emas. Uni o'qigan kishi charchamaydi va muhim ma'lumotlarni to'laqonli oladi.

Muhammad Zahabiy o'zining "At-Tafsir va-l Mufassirun" kitobida quyidagicha baho beradi: "Abul Barokat Nasafiy tafsiri uzun ham emas, qisqa ham emas. "Al-Kashshof"da mavjud balog'at ilmining nozik qirralari hamda Qur'on ma'nolarini tushuntirishda daqiq iboralar qo'llanilgan".

Mazkur tafsirning O'zbekiston Fanlar akademiyasi Sharqshunoslik instituti qo'lyozmalar fondida jami 14 ta qo'lyozma nusxasi mavjud. Shuningdek, jahon kutubxona fondlarida ham bir necha nusxalari saqlanmoqda.

Tafsirning yozilish uslubi unda ba'zi oyatlar alohida ajratib yozilmagan, balki oyatning davomidan izoh berilgan. Ko'pchilik

qo'lyozma nusxalarda oyatlar raqamlangan.

Bu tafsir ba'zi jihatlarda Bayzoviy va Zamaxshariy tafsirlariga yaqin bo'lib, ularning qisqartma shakli sifatida tuzilgan. Ammo muallif "Al-Kashshof"dagi mo'taziliy qarashlarni chiqarib tashlab, ularni ahli sunna e'tiqodiga muvofiq tarzda izohlagan. Bu tafsir o'rtacha hajmli bo'lib, unda qiroatlar, e'rob tafsilotlari bilan birga, "Al-Kashshof"dagi balog'iy nozikliklar, go'zal iboralar va ma'nodagi teranliklar mujassam. Tafsirida savol-javob uslubi mavjud bo'lsa-da, u "agar unday so'ralsa..." kabi mantiqiy muloqot shaklida emas, balki oyat tafsirining ichki oqimi orqali savolga javob berilayotgan ko'rinishda tashkil etilgan. Shuningdek, "Al-Kashshof" tafsiridan farqli ravishda bu tafsirda har bir sura oxirida fazilatga oid mavzu'iy hadislar keltirilmagan.

"Kashf az-zunun" sohibining yozishicha, An-Nasafiy tafsirini Shayx Zayniddin Abu Muhammad Abdurahmon ibn Abu Bakr ibn al-Ayniy muxtasar qilgan va unga ba'zi narsalarni qo'shgan" [Hoji Xalifa 2008, 248]. Lekin bu muxtasar tafsir hozir mavjud emas. An-Nasafiy tafsirida ba'zi oyatlarning nahviy qoidasiga ham unchalik chuqur bo'lmasa-da, to'xtalgan.

Muallifo'z tafsirda mutavotir yetti qiroat va ularning qurrolari haqida batafsil bayon qilgan. Shuningdek, fiqhga oid oyatlarning tafsirda ham hanafiy mazhab nuqtayi nazaridan hukmlar chiqarib, boshqa mazhablar hukmlariga raddiyalar bergan. Ammo isroiliyotlar masalasiga kelsak, ulardan juda kam foydalangan.

Nasafiyning mazkur tafsiri uch jildda nashr etilgan va hozirda u ulamolar orasida qo'lma-qo'l yuradi.

5. Abu Ali ibn Sino. Abu Ali ibn Sino 980-yilda Buxoro viloyatining Afshona qishlog'ida tavallud topgan. U xalq orasida "Ash-Shayx ar-Rais Ibn Sino" nomi bilan mashhur bo'lgan. U tibga oid "Al-qonun fit-tib" va "Ash-Shifo", mantiqqa oid "Al-ishorot vatanbihot" hamda "An-Najot" kabi asarlarning muallifi bo'lib, ular keyinchalik nashr etilgan. Ibn Sino 1037-yilda Eronning Hamadon shahrida vafot etgan.

Ibn Sino birinchi yo'nalishdagi - ya'ni tafsirda falsafiy metodologiyani qo'llovchi allomalar safida bo'lib, din va falsafani uyg'unlashtirishga alohida e'tibor bergan. U "Rasoili Ibn Sino" asarida Qur'on oyatlarini falsafiy nuqtayi nazardan sharhlagan hamda o'zining falsafiy qarashlariga Qur'oni karim oyatlaridan dalillar keltirgan. Bu esa, uning Qur'on tafsiriga falsafiy-ijtihodiy yondashuv bilan yondashgan mutafakkir ekanligini ko'rsatadi.

"Al-Haqqo" surasining 17-oyati: "Farishtalar esa (osmon)

atrofida (Allohning amriga muntazir bo'lib) tururlar. Ularning ustida Rabbingiz Arshini u Kunda sakkiz (farishta) ko'tarib turur" tafsirida Ibn Sino Allohning Arshini ham, uni ham ko'tarib turgan sakkiz farishtani ham "falak" deb ta'vil qiladi, ya'ni "Arsh falaklarning eng yuqori falagi, sakkiz farishta bo'lsa, undan quyidagi sakkiz falakdir" [Ibn Sino 1907, 128].

Ibn Sino jannat, do'zax, sirotni ham o'zining mustaqil fikri va tushunchalari orqali ifoda etadi. Uning fikricha, olam uch xil bo'lib, hissiy olam, xayoliy olam va aqliy olamga bo'linadi. Aqliy olamdan murod jannat, xayoliy olamdan murod do'zax, hissiy olamdan murod qabrdir [Ibn Sino 1907, 131].

Xulosa

Sharq ilmiy-adabiy tafakkuri tarixida matn sifatida shakllangan tafsirlar, ayniqsa, Movarounnahr maktabi vakillarining asarlari, zamonaviy matnshunoslik va manbashunoslik tadqiqotlari uchun qimmatli tadqiqot obyekti sanaladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, Zamaxshariy, Abul Lays Samarqandiy kabi mufassirlar tomonidan yaratilgan matnlar til va uslub darajasida chuqur tizimga ega bo'lib, ularning tahliliy yondashuvi va ilmiy strukturasi o'z davrining madaniy-intellektual manzarasi aks etgan.

Abul Barakat Nasafiy qalamiga mansub "Madorikut-tanzil va haqiqut-ta'vil" esa alohida e'tiborga molik asar bo'lib, boshqa tafsir matnlariga nisbatan ixchamlik, mantiqiy izchillik, grammatik qat'iylik va savol-javob metodikasi bilan ajralib turadi. Bu asar, ayniqsa, filologik jihatdan mustahkam tuzilganligi, uslubiy aniqligi va tanqidiy-fikrli yondashuvi bilan matnshunoslik mezonlariga to'la javob beradi. "MadorikutTanzil" muallifi nafaqat til va bayon sohasidagi yuksak salohiyatini namoyish etgan, balki tarixiy-madaniy beqarorlik sharoitida ham an'anaviy bilimlarni tizimlashtirish va izchil taqdim etishga erishgan.

Bundan tashqari, turkiy tilda yaratilgan ilk tafsir namunasi ham o'zbek tilshunosligi va yozma madaniyati tarixida og'zaki an'analar bilan yozma tafakkurning uzviy uyg'unligidan dalolat beruvchi bebaho manbadir. Bunday tafsirlarda ishlatilgan sof turkiy til qoidalari, ibora strukturalari va izohlovchi uslub tilshunoslik jihatdan o'rganishga loyiq murakkab tizimga ega.

Umuman olganda, maqolada tahlil etilgan tafsirlar Sharq ilmiy merosining mintaqaviy shakllanishini, tarixiy shart-sharoit bilan uyg'unlashgan matn tuzilmalarini va zamonaviy fanlar filologiya, tarix, metodologiya bilan kesishgan ilmiy yo'nalishlarini aniqlashga

xizmat qiladi. Bu tafsiriy meros bizgacha ilmiy tafakkur va uslubiy o'ziga xoslikni ham yetkazgan murakkab matnlar sirasiga kiradi.

Adabiyotlar

- Abu Hayyon Andalusiy. (1992). البحر المحيط. Dor al-Fikr. – Bayrut. – B. 13.
- Abul Barakot Nasafiy. Madorikut-tanzil va haqiqut-ta'vil. O'zR FASHI qo'lyozmalar fondi, inv. № 2583/I. – 1b.
- Fayruzobodiy, Majduddin Muhammad ibn Yo'qub. (1993). القاموس المحيط. Dor al-Fikr. – Bayrut. – B. 361.
- Haji Xalifa. (2008). كشف الظنون. Dar al-Kutub al-'Ilmiyya. – Bayrut. – B. 248.
- Ibn Xoldun. (2005). المقدمة. Dar al-Fikr. – Bayrut. – B. 491.
- Ibn Sino. (1907). رسائل ابن سينا. Hindiya matbaasi. – Hindiston. – B. 128–129.
- Luvays Ma'luf. (1986). المنجد في اللغة والأعلام. Dor al-Mashriq. – Bayrut. – B. 583.
- Nasafiy. (1988). مدارك التنزيل وحقائق التأويل. Hay'at al-Irshad. – Bayrut. – T. 1. – B. 84–85.
- Dehqonov, A. (2020). Saloti Mas' udiy-Muhayyir tarjimasida. *Uzbekistan: Language and Culture*, 2(2).
- ДЕХҚОНОВ, А. Қ. (2020). ON PRINCE BADIUZZAMON IN THE POEM "ASTONISHMENT OF NICE PEOPLE". *Иностранные языки в Узбекистане*, (3), 227-236.
- Муминов А. (2007). Ученые споры в Бухаре о персидском переводе Корана // "Ўзбекистоннинг ислом цивилизацияси ривожига қўшган ҳиссаси" номли халқаро конференция тезислари тўплами. – Тошкент-Самарқанд: Имом Бухорий республика илмий-маърифий маркази. – Б. 222.
- Обидов Р. (2004). Қуръон мавзуларининг маънавий-тарихий аҳамияти. – Б. 64.
- Уватов У. (2001). Мовароуннаҳр ва Хуросон олимларининг ҳадис илми ривожига тутган ўрни (ал-Бухорий, Муслим, ат-Термизий): Тар. фан. док. ... дисс. – Т.: ТИУ. – Б. 98–99.
- Jalolovna, H. O. (2022). Improvement of the Science of rhyme in treatises of the timurid period. *American Journal of Interdisciplinary Research and Development*, 10, 342-348.
- Hamroyeva, O. J. (2022). Classification of fine arts in "Hadoyiq us-sikhr". *Scientific reports of Bukhara State University*, 2022(1), 47-56.
- Jalolovna, H. O. Correlation between the science of rhyme and the science of bade'. *Scientific reports of Bukhara state university*, 181.

The Formation and Methodology of Tafsir Studies in the Literary Heritage of the East and Leading Scholars from Our Region

Aminjonov Asadullojon¹

Abstract

This article presents a comprehensive philological and source-critical analysis of classical tafsir texts originating from the exegetical tradition of Mawarannahr. The study examines the linguistic structure, stylistic properties, contextual coherence, and methodological frameworks embedded in these written sources. Particular attention is given to the lexical and terminological definitions of *tafsir*, highlighting their semantic and structural implications in the evolution of exegetical literature. Texts by prominent scholars such as az-Zamakhshari, Abu al-Lays al-Samarqandi, and Abul Barakat al-Nasafi are assessed, with focused analysis on the tafsir “Madorik at-Tanzil wa Haqaiq at-Ta’wil”, noted for its coherent style, concise form, and methodical integration of traditional knowledge. The findings underscore the continued relevance of these texts as primary sources for research in philology, textual studies, and the intellectual history of Central Asia.

Key words: *Tafsir (lexical-terminological), textual philology, source studies, written heritage, Mawarannahr exegetes, “Madorik at-Tanzil wa Haqaiq at-Ta’wil”, exegetical methodology, linguistic structure, interpretive approach, scholarly tradition.*

References

- Abu Hayyon Andalusiy. (1992). البحر المحيط. Dor al-Fikr. – Bayrut. – B. 13.
- Abul Barakat Nasafiy. Madorikut-tanzil va haqoiqut-ta’vil. O’zR FASHI qo’lyozmalar fondi, inv. № 2583/I. – 1b.
- Fayruzobodiy, Majduddin Muhammad ibn Yo’qub. b.t. (1993). القاموس المحيط. Dor al-Fikr. – Bayrut. – B. 361.
- Haji Khalifa. (2008). كشف الظنون. Dar al-Kutub al-’Ilmiyya. – Bayrut. – B. 248.
- Ibn Khaldun. (2005). المقدمة. Dar al-Fikr. – Bayrut. – B. 491.
- Ibn Sino. (1907). رسائل ابن سينا. Hindiya matbaasi. – Hindiston. – B. 128–129.
- Luvays Ma’luf. (1986). المنجد في اللغة والأعلام. Dor al-Mashriq. – Bayrut. – B.

¹ *Aminjonov Asadullojon* – PhD of Tashkent State University of Uzbek language and literature named after Alisher Navo’i.

E-pochta: asadullohqudrotulloh@gmail.com

ORCID ID: 0009-0003-2400-4639

For citation: Aminjonov A. “The Formation and Methodology of Tafsir Studies in the Literary Heritage of the East and Leading Scholars from Our Region”. *Uzbekistan: language and culture*. 2025, 1 (2): 58-74.

583.

- Muminov A. (2007). Uchenye spory v Bukhare o persidskom perevode Korana // "O'zbekistonning islom sivilizatsiyasi rivojiga qo'shgan hissasi" nomli xalqaro konferensiya tezislari to'plami. – Toshkent-Samarqand: Imom Buxoriy respublika ilmiy-ma'rifiy markazi. – B. 222.
- Nasafiy. (1988). مدارك التنزيل وحقائق التأويل. Hay'at al-Irshad. – Bayrut. – T. 1. – B. 84–85.
- Dehqonov, A. (2020). Saloti Mas' udiy-Muhayyir tarjimasida. *Uzbekistan: Language and Culture*, 2(2).
- ДЕХҚОНОВ, А. Қ. (2020). ON PRINCE BADIUZZAMON IN THE POEM "ASTONISHMENT OF NICE PEOPLE". *Иностранные языки в Узбекистане*, (3), 227-236.
- Obidov R. (2004). Qur'on mavzularining ma'naviy-tarixiy ahamiyati. – B. 64.
- Uvatov U. (2001). Movarounnahr va Xuroson olimlarining hadis ilmi rivojida tutgan o'rni (al-Buxoriy, Muslim, at-Termiziy): Tar. fan. dok. ... diss. – T.: TIU. – B. 98-99.
- Jalolovna, H. O. (2022). Improvement of the Science of rhyme in treatises of the timurid period. *American Journal of Interdisciplinary Research and Development*, 10, 342-348.
- Hamroyeva, O. J. (2022). Classification of fine arts in " Hadoyiq us-sikhr". *Scientific reports of Bukhara State University*, 2022(1), 47-56.
- Jalolovna, H. O. Correlation between the science of rhyme and the science of bade'. *Scientific reports of Bukhara state university*, 181.

MAQOLA TAQDIM QILISH TALABLARI

O'zbekiston: til va madaniyat (O'zTM) – zamonaviy O'zbekiston (sobiq Turkiston) bilan bog'liq bevosita Markaziy Osiyo mintaqasini birlashtiradigan til, tarix, san'at, etnografiya, madaniyat va ijtimoiy fanlar sohalarini qamrab olgan ilmiy jurnaldir. O'zTM munozarali, zamonaviy, innovatsion, konseptual jihatdan qiziqarli, original mavzudagi ilmiy tadqiqotlarni nashr qiladi. Jurnal lingvistika, adabiyotshunoslik, tarjimashunoslik, din, falsafa, ilohiyot, fan, ta'lim, metodika, sotsiologiya, psixologiya, tarix, madaniyat, san'at, etnologiya, etnografiya, antropologiyaga oid ilmiy yo'nalishdagi maqolalar va taqrizlar hamda konferensiya hisobotlarini qabul qiladi.

I. Maqola taqdim etish uchun umumiy talablar

Qo'lyozmalar o'zbek, ingliz, rus, fors, shuningdek, boshqa turkiy tillarda ham qabul qilinadi. Agar muallif o'z maqolasini jurnalning muayyan sonida nashr ettirmoqchi bo'lsa, unda qo'lyozma jurnal nashridan kamida besh oy oldin taqdim etilishi lozim.

Qo'lyozmalar MS Word (.doc) formatida (uzlangcult@gmail.com) elektron pochtasiga yuboriladi. Iqtiboslar va izohlar uchun MS Word menejerini qo'llash mumkin.

Barcha qo'lyozmalar tahririyatga muallif (mualliflar) haqidagi qisqacha ma'lumot bilan taqdim etiladi.

Asosiy matn *Times New Roman* shrifti, 14 hajm, satr oralig'i 1 interval, hoshiyalar chapdan 3 sm, o'ngdan 1,5 sm, yuqori va pastdan 2 sm bo'lishi kerak.

Maqolalar *The Chicago Manual of Style, 16th Edition* formatida shakllantiriladi. Maqola matni 3 000–5 000 so'zdan iborat bo'lishi kerak.

O'zbek va ingliz tillarida 100–150 so'zdan iborat abstrakt (Abstrakt) va 5–10 so'zdan kam bo'lmagan kalit so'zlar (o'zbek va ingliz tillarida). Abstraktda maqolaning qisqacha mazmuni va dolzarbligi, tadqiqot natijalari aks etishi lozim.

Adabiyotlar ro'yxati 5 sahifadan oshmasligi kerak.

Kitobga taqriz (ingliz yoki boshqa tillarda bo'lishi mumkin) 1500 so'zdan oshmasligi talab etiladi.

Taqriz formati: 1) sarlavha: kitob nomi, muallif (mualliflar), nashr qilingan shahar: nashriyot nomi, nashr yili, sahifasi soni. Narxi, ISBN raqami, (qattiq/yumshoq muqova); 2) taqriz so'ngida: taqrizchining F.I.O., ish joyi, pochta manzili.

II. Maqola bo'limlarini rasmiylashtirish

Maqola nomi – normal harflarda, to'q bo'yoqda, 16 hajm.

Maqola nomi o'zbek va ingliz tillarida (agar maqola boshqa tilda yozilgan bo'lsa, maqola yozilgan til va ingliz tilida) beriladi.

Maqola kirish, asosiy qism bo'limlari va xulosadan tashkil topadi.

Maqola bo'limlari sarlavhasi – to'q bo'yoqda, 14 hajm.

III. Maqolada tarjimalardan foydalanish

Boshqa tillardagi matn yoki boshqa manbalar tarjimoni aniq ko'rsatilishi kerak. Agar matn maqola muallifi tomonidan tarjima qilingan bo'lsa, u holda "tarjima muallifniki" shaklida beriladi.

Rasmiy nashrdan olingan tarjima-matn tahrir qilinmaydi.

Zarur holatda tarjima matnga sana, turli diakritik belgilar va boshqa elementlar kiritilishi mumkin.

Tarjima qilingan matn olingan manba nomi asl holicha beriladi. Zarur deb topilsa, uning nomi qavs ichida berilishi mumkin.

Geografik nomlar tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Tashkilotlar nomi tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Davr nomi rasmiy qabul qilingan shaklda beriladi.

IV. Ko'chirma va tarjima parchaning berilishi

Manbadan olingan ko'chirma parcha asosiy matndan 1 qator tashlab ajratiladi, satr oralig'i 1 interval, markazda, 12 hajmda yoziladi.

Ko'chirmaning tarjimasi qavs ichida () satr boshidan yozilishi kerak. Bunday ko'chirma *Times New Roman* shrift, 12 hajm, normal yozuvda beriladi.

V. Havola va izohlar berish

Manbaga havola matn ichida to'rtburchak qavsda [] beriladi. Havola qilingan manbalar bir nechta bo'lsa, ular nuqtali vergul (;) bilan ajratiladi.

Izohlar tegishli sahifa pastida, tartib raqami bilan joylashtiriladi.

VI. Qo'lyozma (toshbosma) manbalar va nashr etilgan asarlar bibliografiyasi

Bibliografiyada muallif yoki asar nomi satr boshidan, boshqa barcha qatorlari xatboshidan yoziladi. Adabiyotlar *bibliografiyada* o'zbek lotin alifbosi tartibida ko'rsatiladi.

V.1. Qo'lyozma va toshbosma manbalar bibliografiyasi

Qo'lyozma yoki toshbosma manbalarni bibliografiyada o'zi yozilgan grafikada berish maqsadga muvofiq. Lotin alifbosidagi transliteratsiyasini berish ham mumkin. Ba'zan qo'lyozma asarning nomi muallif ismidan oldin yozilishi ham mumkin.

Muallif nomi. Ko'chirilgan asr (agar mavjud bo'lsa). Asar nomi. Qo'lyozma (toshbosma): saqlanayotgan joy, inventar raqam.

Xondamir. XV asr. Makorim ul-axloq. Qo'lyozma: O'zFASHI, № 742.

Matnda qo'lyozma (toshbosma)ga havola berish:

[Xondamir, Makorim, 17^a]

VII.2. Kitoblar uchun

Bibliografiyada:

Familiya, ism. Nashr yili. *Kitob nomi*. Shahar: Nashriyot nomi.

Qudratullayev, Hasan. 2018. *Boburning adabiy-estetik olami*. Toshkent: Ma'naviyat.

Matnda kitobga havola:

[Familiya kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Qudratullayev 2018, 99]

Agar bir muallifning bir yilda nashr qilingan kitoblaridan foydalanilgan bo'lsa, bibliografiyada kitobning nashr yili o'zbek lotin alifbosi harflari bilan ajratilib ko'rsatiladi.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011 (a). *Alisher Navoiy: manbalarining qiyosiy-tipologik, tekstologik tahlili*. Toshkent: Akademnashr.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011 (b). *O'zbek adabiyotining falsafiy sarchashmalari*. Toshkent: Akademnashr.

Matnda kitobga havola:

[Sirojiddinov 2011 (a), 99]

[Sirojiddinov 2011 (b), 67]

Ikki muallif tomonidan yozilgan kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi.

Abdurahmonov, G'anijon, Alibek Rustamov. 1984. *Navoiy tilining grammatik xususiyatlari*. Toshkent: Fan.

Matnda kitobga havola:

[Familiya va Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Abdurahmonov, Rustamov 1984, 52]

Agar kitobning uch va undan ortiq muallifi bo'lsa, bibliografiyada barcha mualliflarning ismi to'liq yoziladi. Bunday kitobga havola qilinganda, birinchi muallifning ismi yozilib, davomida *va boshqalar* deb ko'rsatiladi:

[Familiya va boshqalar nashr yili, sahifa raqami]

[Vohidov va boshqalar 2010, 847]

Kitob yoki to'plam maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Kitob yoki to'plam nomi*, Ism Familiya, Ism Familiya muharrirligida, maqola sahifasi raqamlari. Shahar: Nashriyot.

Abdug'afurov, Abdurashid. 2016. "Badoye' ul-bidoya"ning tuzilish sanasi". *XX asr o'zbek mumtoz adabiyotshunosligi*, Olim To'laboyev muharrirligida, 174–184. Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti.

Matnda kitob yoki to'plam maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Abdug'afurov 2016, 176]

Elektron shaklda nashr qilingan kitoblar uchun:

Elektron kitobning bir nechta formati bo'lsa, bibliografiyada foydalanilgan format ko'rsatiladi. Elektron kitobning internet manzili (URL) hamda shu manba olingan sana ko'rsatilishi lozim.

Elektron kitobni bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. *Kitob nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. URL. Foydalanilgan sana.

Mamatov, Ulug'bek. 2018. *O'zbekiston madaniyatida tarixiy janrdagi tasviriy san'at asarlari*. Toshkent: Mumtoz so'z. <https://kitobxon.com/uz/catalog/sanat/>. 12.03.2019.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Маматов 2018, 11]

Ikki mualliftomonidan yozilgan elektron kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. Internet adres (URL).

Sirojiddinov, Shuhrat va Sohiba Umarova. 2017. *O'zbek matnshunosligi qirralari*. Chikago: Chikago universiteti nashriyoti. <http://press-pubs.uchicago.edu/founders/>.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 2017, 19-hujjat]

VII.3. Jurnal maqolasi uchun

Chop etilgan jurnal maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi". *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari.

Mahmudov, Nizomiddin. 2013. "Termin, badiiy so'z va metafora". *O'zbek tili va adabiyoti* 4: 3 – 8.

Matnda jurnal maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Mahmudov, 2013, 5]

Elektron jurnal uchun:

Elektron jurnal uchun jurnalning DOI manzili ko'rsatiladi. Agar DOI manzili mavjud bo'lmasa, internet adresi ko'rsatilishi kerak (URL). DOI – bu o'zgarimas ID bo'lib, internet tarmoqlarining elektron adreslari tizimiga ulangan, ya'ni manbani boshqaruvchi <http://dx.doi.org/> manzildir.

Elektron jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari. DOI adres (yoki URL).

Aminov, Hasan. 2018. "O'zbekiston san'atida temuriylar siymosi". *O'zbekistonda xorijiy tillar* 2: 246 – 253. doi: 10.36078/1596780051.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Aminov 2018, 248]

7.4. Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal uchun

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasiga havola matn shaklida beriladi (masalan, Muhammadjon Imomnazarovning 27.02.2005dagi "O'zbekiston adabiyoti va san'ati" gazetasida chop etilgan maqolasida

aytilganidek...); odatda, bunday manbalar umumiy adabiyotlar ro'yxatida keltirilmaydi. Agar keltirilsa, kitoblarga qo'yiladigan talablarga asosan beriladi.

Agar onlayn maqolaga havola berilayotgan bo'lsa, uning internet manzili (URL), maqola olingan sana ko'rsatilishi kerak.

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Gazeta-Jurnal nomi*, nashr sanasi. Imomnazarov, Muhammadjon. 2005. "Jomiy "Xamsa" yozganmi?." *O'zbekiston adabiyoti va san'ati*, January 25.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Imomnazarov 2005, 4]

Elektron gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi*, nashr sanasi. Internet adres.

Jabborov, Rustam. 2019. "Navoiyning Tabrizda yashagan xorazmlilik kotibi". *UZA: O'zbekiston Milliy axborot agentligi*, 08.12. <https://uza.uz/uz>.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Jabborov 2010, 17]

Maqola so'ngida foydalanilgan adabiyotlar o'zbek lotin alifbosi tartibida beriladi. Adabiyotlar ro'yxati ikki qismdan iborat bo'lishi, birinchi qismda foydalanilgan adabiyot chop etilgan grafikada yuqorida ko'rsatilgan shaklda rasmiylashtirilishi, ikkinchi qismda esa barcha foydalanilgan adabiyotlar o'zbek lotin alifbosida berilishi talab qilinadi. Misol uchun:

Adabiyotlar

Баранов, Х.К. 1958. Арабско – русский словарь. Москва: Наука.

Adabiyotlar

Baranov, X.K. 1958. Arabsko – russkiy slovar. Moskva: Nauka.

Maqolani rasmiylashtirish talablarining ingliz tilidagi variantini "*The Chicago Manual of Style, 16th Edition*" qo'llanmasi yoki <https://www.chicagomanualofstyle>. havolasidan ko'rib olishingiz mumkin.

GUIDELINES FOR CONTRIBUTORS

Uzbekistan: Language and Culture is an academic journal, publishing research in linguistics, history, literature, translation studies, arts, ethnography, philosophy, anthropology and social studies. We aim to publish cutting edge, innovative, conceptually interesting, original case studies and new research, which shape and lead debates in multifaceted studies. We do not publish economic analyses or policy papers. Any opinions and views expressed in publications are the opinions and views of

the authors, and the publishers are not responsible for the views/ reviews of the contributors.

The journal is published four times a year. The language of articles can be English, Russian and Uzbek. Other Turkic languages are also welcomed. In addition to research articles, the journal welcomes book reviews, literature overviews, conference reports and research project announcements.

1. General

- Submission Guideline

1. Manuscripts may be submitted at any time during the year. However, if the author wishes to have his/her manuscript published in a certain issue of the journal, the submission should be made at least five months in advance of the proposed publication date.

2) Manuscripts should be submitted by email (uzlangcult@gmail.com) as an attachment in MS Word document (.doc) format and use MS Word Source.

3) All manuscripts should be submitted with a cover page including an email address, a mailing address and a short introduction about the author(s) /contributor(s)'.
'

2. Manuscript format

1) The main texts should be written in Times New Roman font, 12 point, and single-spaced in 44 pagination with 1-inch margins.

2) Submissions must follow the author-date system of The Chicago Manual of Style, 16th Edition.

3) Quotations are given in brackets in the text.

4) A research article should normally be no more than 9,000 words in length, including the following contents:

- an abstract of 150-200 words (in English, Russian, and Uzbek) and seven to ten keywords;

- a list of references of no more than five (5) pages;

- tables and figures, if any.

5) A book review should generally be about 1,500 English words (or other languages) in length, and must include the heading and closing in the following format:

- Heading: Title of the Book. By Author's Name(s). City of Publication: Publisher Name, Year. pp. Price, ISBN:, (hardcover/paperback).

- Closing: Book reviewer's name, affiliation and postal address at the end.

6) Style Points Headings. Limit: Four levels.

Level 1. Title Style (e.g. the first letter of each word upper case, except prepositions), Bold, and 14 point.

Level 2. Title Style, Italics, 14 Point.

Level 3. Modified "down" style (first letter upper case, or first letter of first two words if the first word is an article), Bold, and 12 point.

Level 4. Modified down style, Bold, 11 point.

3. Style and Usage

1) Translation

- Translated excerpts from classical texts or non-English sources should be annotated with clarification of its original/published language and translator. Likewise, "Author's own" translations of quoted texts should be noted as such.

- The author is expected to provide an English translation of key terms in the work, rather than a translator without expertise in the subject.

- Excerpts or quoted texts from published translation will not be edited. However, UzLC editors may query or modify translations of key terms or texts provided by the author.

- Where necessary, short supplementary information such as dates, an item in its original characters, or the Romanized form of a non-English item, may be included.

- Names of foreign publishers, and titles of sources published in a foreign language should primarily appear in Romanized form without translation. However, if necessary, a translation may be added in brackets ([]).

2) Names and Terms

- Place Names (foreign):

Designation for division of areas should be either translated or hyphenated after the given area name.

Designation for geographical/structure names are not hyphenated, and appear without the equivalent English term.

Institutional names are considered proper nouns. Their names should appear following the preference of the individual institutions.

3) The descriptive designation of a period is usually lowercase, except for proper names or traditionally capitalized terms.

4. Quotation

1) Block Quotations:

- A block quotation should start with double line spacing and an indentation from the left margin. From the second paragraph of the block quotation, additional paragraph indentation is needed.

Texts in block quotation should be written in Times New Roman 10 pts., and not be entirely italicized.

5. Others

1) There is one space after sentence punctuation and not two.

2) The end parenthesis, closing quotation mark, and footnote numbers come after the sentence punctuation.

3) For parentheses within parentheses, use brackets ([]).

6. Basic Citation Format

The following examples illustrate citations using the **author-date** system. Each example of a reference list entry is accompanied by an example of a corresponding parenthetical citation in the text. For more details and many more examples, see chapter 15 of *The Chicago Manual of Style*.

BOOK

Reference List (hanging indent):

Pollan, Michael. 2006. *The Omnivore's Dilemma: A Natural History of How Eating Has Evolved*. New York: Penguin.

In Text Cite:

[Pollan 2006, 99–100]

Reference List (hanging indent):

Ward, Geoffrey C., and Ken Burns. 2007. *The War: An Intimate History, 1941–1945*. New York: Knopf.

In Text Cite:

[Ward and Burns 2007, 52]

For four or more authors, list all of the authors in the reference list; in the text, list only the first author, followed by et al. (“and others”):

[Barnes et al. 2010, 847]

Reference List (hanging indent) book chapter:

Kelly, John D. 2010. “Seeing Red: Mao Fetishism, Pax Americana, and the Moral Economy of War.” In *Anthropology and Global Counterinsurgency*, edited by John D. Kelly, Beatrice Jauregui, Sean T. Mitchell, and Jeremy Walton, 67–83. Chicago: University of Chicago Press.

In Text Cite:

[Kelly 2010, 77]

Chapter of an edited volume originally published elsewhere (as in primary sources):

Reference List (hanging indent) book originally published elsewhere:

Cicero, Quintus Tullius. 1986. “Handbook on Canvassing for the Consulship.” In *Rome: Late Republic and Principate*, edited by Walter Emil Kaegi Jr. and Peter White. Vol. 2 of University of Chicago Readings in Western Civilization, edited by John Boyer and Julius Kirshner, 33–46. Chicago: University of Chicago Press. Originally published in Evelyn S. Shuckburgh, trans., *The Letters of Cicero*, vol. 1 (London: George Bell & Sons, 1908).

In Text Cite:

[Cicero 1986, 35]

BOOK PUBLISHED ELECTRONICALLY

If a book is available in more than one format, cite the version you consulted. For books consulted online, list a URL; include an access date only if one is required by your discipline. If no fixed page numbers are available, you can include a section title or a chapter or other number.

Reference List (hanging indent):

Austen, Jane. 2007. *Pride and Prejudice: A Novel in Five Books*. New York: Penguin Classics. Kindle edition.

In Text Cite:

[Austen 2007, 101]

Reference List (hanging indent):

Kurland, Philip B., and Ralph Lerner, eds. 1987. *The Founders' Constitution*. Chicago: University of Chicago Press. <http://press-pubs.uchicago>.

edu/founders

In Text Cite:

[Kurland and Lerner, chap. 10, doc. 19]

JOURNAL ARTICLE

Article in a print journal

In the text, list the specific page numbers consulted, if any. In the reference list entry, list the page range for the whole article.

Reference List (hanging indent):

Weinstein, Joshua I. 2009. "The Market in Plato's Republic." *Classical Philology* 104:439-58.

In text cite:

[Weinstein 2009, 440]

Article in an online journal

Include a DOI if the journal lists one. A DOI is a permanent ID that, when appended to <http://dx.doi.org/> in the address bar of an Internet browser, will lead to the source. If no DOI is available, list a URL. Include an access date only if one is required by your discipline.

Reference List (hanging indent):

Kossinets, Gueorgi, and Duncan J. Watts. 2009. "Origins of Homophily in an Evolving Social Network." *American Journal of Sociology* 115:405-50. doi:10.1086/599247.

In text cite:

[Kossinets and Watts 2009, 411]

Article in a newspaper or popular magazine

Newspaper and magazine articles may be cited in running text ("As Sheryl Stolberg and Robert Pear noted in a New York Times article on February 27, 2010..."); they are commonly omitted from a reference list. The following examples show more formal versions of the citations. If you consulted the article online, include a URL; include an access date only if your discipline requires one. If no author is identified, begin the citation with the article title.

Reference List (hanging indent):

Mendelsohn, Daniel. 2010. "But Enough about Me." *New Yorker*, January 25.

In text cite:

[Mendelsohn 2010, 68]

Reference List (hanging indent):

Stolberg, Sheryl Gay, and Robert Pear. 2010. "Wary Centrists Posing Challenge in Health Care Vote." *New York Times*, February 27. <http://www.nytimes.com/2010/02/28/us/politics/28health.html>.

In text cite:

[Stolberg and Pear 2010, 12]

WEBSITE

A citation to website content can often be limited to a mention in the text (“As of July 19, 2008, the McDonald’s Corporation listed on its website . . .”). If a more formal citation is desired, it may be cited as in the examples below. Because such content is subject to change, include an access date or, if available, a date that the site was last modified. In the absence of a date of publication, use the access date or last-modified date as the basis of the citation.

Bibliography (hanging indent):

Google. 2009. “Google Privacy Policy.” Last modified March 11. <http://www.google.com/intl/en/privacypolicy.html>.

In text cite:

[Google 2009]

Reference List (hanging indent):

McDonald’s Corporation. 2008. “McDonald’s Happy Meal Toy Safety Facts.” <http://www.mcdonalds.com/corp/about/factsheets.html>.

In text cite:

[McDonald’s 2008]

Jurnal 2017-yil 26-oktyabrda O'zbekiston Respublikasi Matbuot va axborot agentligi tomonidan № 0936 raqam bilan ro'yxatdan o'tgan. Tahririyatga kelgan maqolalar mualliflarga qaytarilmaydi.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Oliy Attestatsiya Komissiyasi tomonidan filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalari chop etilishi lozim bo'lgan ro'yxatga kiritilgan (30.10.2021. № 308/6).

Manzil: Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos
Hojib ko'chasi 103-uy.
Telefonlar: +99871 281-45-11, +99871 281-41-93.
Website: www.uzlc.navoiy-uni.uz
E-mail: uzlangcult@gmail.com